

Zonácie národných parkov ako problémové dedičstvo do budúcnosti

Pavel Herich

V súčasnosti sa cez zámery zonácií a programov starostlivosti o niektoré národné parky dokončuje reforma národných parkov, ktorú za čias vedenia ministerstva životného prostredia Jánom Budajom zaradilo Slovensko medzi míľniky Plánu obnovy. Reformu treba dokončiť, ak chceme čerpať na to naviazané európske zdroje, ale

veci je nevyhnutné dotiahnuť najmä pre zosúladenie stavu kompetencií a ich účinného a dôsledného využívania správami národných parkov naprieč Slovenskom. Na schválené zonácie sú naviazané aj delimitácie štátnych pozemkov v prospech samostatných právnych subjektov – správ národných parkov.

Obr 1: Neutíchajúca výstavba v našich národných parkoch. Demänovská dolina – Jasná, Vrbické pleso, NAPANT. Foto Archiv OZ pre Dolinu

Obr. 2: Národný park Muránska planina – Cigánka. Foto Peter Urban

Kým päť národných parkov už procesom zonácie prešlo, náš najstarší Tatranský národný park a Národný park Nízke Tatry sú spolu s Malou Fatrou a Poloninami stále v procese tvorby a schvaľovania. Termín na dokončenie sa nebezpečne blíži, uplynulé procesy boli často nevhodne urýchľované a málo participatívne, dokonca aj v rámci rezortných organizácií.

Zlepšenie ochrany NP

Všeobecne možno konštatovať, že legislatívna ochrana území národných parkov, zabezpečená formou vyčlenenia jednotlivých zón ochrany (súvisiacich so stupňami ochrany, keď v zóne A je najvyšší, 5. stupeň ochrany a zóne D prislúcha 2. stupeň ochrany) bude vyššia, ako doteraz. Aj v súčasnosti predkladané zonácie teda smerujú k lepšej ochrane území, hoc mnohí môžu oprávnené namietat, že bolo nutné urobiť viac. K zaradeniu jednotlivých parciel do vyšších stupňov ochrany na mnohých miestach prispeli aj ich vlastníci, ktorí si uvedomujú nutnosť ochrany konkrétnych miest, prípadne dávajú prednosť kompenzáciám za obmedzenie hospodárenia v bezzásahových územiach (zóna A).

V prebiehajúcej diskusii zaznieva mnoho kritiky na nedostatočné vyčleňovanie bezzásahových území, nerešpektovanie nutnosti zachovania biotopov hlucháňa hôrneho ako dáždňikového druhu ekosystémov starých lesov, nesúlad zonácií s medzinárodnými kritériami a podobne.

Do veľkej miery je táto kritika opäť oprávnená, hoci treba napríklad poznamenať, že IUCN ako medzinárodná autorita pripúšťa aj iné kvality národného parku, ako je 50 až 75 % „bezzásahu“ na území NP. Ide napríklad aj o zachovanie cenných dedičstiev využitia zeme, zhmotňujúcich predkomunistické tradičné ekologické poznanie, známe aj ako zdravý „sedliacky“ rozum. V tomto duchu je potrebné vnímať najmä Národný park Slovenský kras, ktorý - ak chceme zachovať jeho jedinečné hodnoty krajiny formovanej dlhodobým extenzívnym a prírode blízkym užívaním človekom - nemôžeme ponechať z 50 % bez zásahu.

Problémy zonácií

Doteraz sa však oveľa menej spomínali ďalšie aspekty zonácií, ktoré budú zrejme trvalým problémom pri správe a ochrane území NP do budúcnosti. Prvým je časté nesprávne vyčlenenie tzv. ekologicko-funkčných priestorov a hlavne ich nesprávne priradenie k špecifickým spôsobom využitia krajiny, vyjadreným najmä stupňami ochrany a manažmentovými režimami jednotlivých zón. S tým súvisí mimoriadne rozdrobenosť, nekompaktnosť a nespojitosť jednotlivých zón, ktorá v mnohých prípadoch sleduje len ostré hranice parciel pozemkov a nevychádza z poznania skutočného stavu a prírodného potenciálu územia. Veľmi často sa zabúda aj na zásadu zahrnúť všetky „horúce miesta“ biodiverzity i zvláštne a unikátne lokality

biotopov, druhov a iných prírodných hodnôt do jadrovej zóny A a pri jej vymedzovaní dôslednejšie uplatňovať aj kritériá reprezentatívnosti, prirodzenosti či zachovalosti, škálovej primeranosti a konektivity zóny A, vrátane fungujúceho prepojenia územia národného parku s okolitou krajinou i inými NP prostredníctvom tzv. priestorových katalyzátorov, biokoridorov, dolinových celkov a i.

Zónovanie už z podstaty veci by malo predstavovať ucelené a odstupňované rozvrhnutie územia, kde sa na základe spoľahlivo zisteného skutkového stavu ochrana sprísňuje alebo uvoľňuje. V tomto zmysle sa napríklad nemôže priamo stretávať zóna A so zónou D, alebo bezzásahové a hospodársky využívané územie. V návrhoch možno pozorovať „ostrovy“ zón D, rozčleňujúce prísnejšie chránené zóny a tak sa stáva, že na krátkych vzdialenostiach alebo malých plochách sa stupne ochrany často striedajú a budú pre užívateľov pozemkov alebo turistov pôsobiť chaoticky. Takto rozvrhnuté územia národných parkov nie sú riadne zónované, ale značne fragmentované, nespojité, prírodoochranné nefunkčné, lebo neplnia hlavný cieľ zonácií – dlhodobu zachovať integritu procesov vytvárajúcich a udržiavajúcich biodiverzitu, jej funkcie a iné prírodné i krajinné hodnoty.

Z odborného hľadiska je tiež problematický *de iure* zánik jednotlivých maloplošných chránených území (napríklad národných prírodných rezervácií či chránených areálov) a národných prírodných pamiatok po schválení zonácie území NP. Dokumentácia, predmety ochrany a manažmentové režimy rezervácií a pamiatok sa premietajú do dokumentov Projektu ochrany a Programu starostlivosti o národný park, no v týchto rozsiahlych a často neprehľadných i rozporuplných dokumentoch sa stráca ich určité výnimočné postavenie. To môže viesť k postupnej strate adresnosti ochrany a manažmentu zón A a B, v ktorých napríklad aj naše najstaršie národné prírodné rezervácie zanikajú.

D zóny ako omyl

Ako ďalší z najväčších problémov sa javí súčasný prístup k vyčleňovaniu zón D v národných parkoch. Verejná diskusia sa zónam D začala venovať až relatívne neskoro a primárne z dôvodu straty predkupného práva štátu na parcely zaradené do tejto zóny. Hlavnou námietkou je však jednoznačne prístup k navrhovaniu tejto zóny na konkrétne lokality, ktorý je navyše

v rozpore so zákonom o ochrane prírody a krajiny. Zóna D sa dnes vyčleňuje pod jednotlivými stavbami v národnom parku, pod infraštruktúrou, ako sú cesty či dokonca chodníky a zjazdové trate, niekedy pod celými stavebnými celkami a zónami územných plánov, ale vo veľkej miere aj v prirodzenej či prírodnej krajine v širšom či užšom okolí týchto objektov a celkov. Niekedy stačí existencia starých základov stavby nezachytenej ani v katastri nehnuteľností na vyčlenenie zóny D uprostred chráneného územia NP.

Zákon pritom hovorí, že „zóna D sa ustanoví, ak je to potrebné z dôvodu zabezpečenia celistvosti územia národného parku, ...“. V súčasných zonáciách sa však zóny D objavujú ako ostrovy aj uprostred najprísnejšie chránených častí územia v zónach A či B a ich vyčleňovaním sa spravidla znižuje aktuálne platný stupeň ochrany (nezriedka až o tri stupne). Takáto zonácia naopak územie neprípustne fragmentuje a znemožňuje jeho účinnú a komplexnú ochranu.

Zrejme najzávažnejším príkladom je neslávne známa Demänovská dolina so strediskom cestovného ruchu Jasná a Chopok-juh s dolinou Bystrou. Návrh zonácie Národného parku Nízke Tatry vyčlenil zónu D pozdĺž celej prístupovej cesty Demänovskou dolinou aj s okolím v rámci rezervácie s 5. stupňom ochrany, všetky stavby aj mnohé nezastavané plochy v hornej časti doliny, ďalej všetky zjazdovky a trasy vlekov vrátane plánovaných až po hlavný hrebeň Nízkych Tatier (Chopok). Na tieto plochy bezprostredne nadväzuje zóna D rovnako vyčlenená na južnej strane Chopka (tu sú pozemky pod zjazdovkami dokonca vo vlastníctve národného parku) až po hranicu samotného NP. Takto neprerušená D zóna od Liptovskej kotliny po Horehronie rozdelila národný park na dva celky, pretína najrozsiahlejšie jaskynné biotopy Slovenska či biotopy niektorých významných chránených druhov (kamzík či hlucháň) a samotné jadro národného parku (NAPANT vznikol okolo dolín a rezervácií Demänovskej a Jánskej doliny a Ďumbiera).

Naopak, zóna D nebola navrhnutá do Bocianskej a Malužinskej doliny, teda do miest, kde je NAPANT skutočne rozdelený na dva celky, východnú a západnú časť a nachádzajú sa tu trvalo využívané ľudské sídla. Dnes sú tieto doliny súčasťou ochranného pásma (2. stupeň ochrany) a ich preradenie do zóny D by z pohľadu obyvateľov či obhospodarovateľov prakticky nič nezmenilo.

Obr. 3: Pastervecká krajina planín Slovenského krasu so závrtni a škrapovými poliami, prvá polovica 20. storočia. Foto Vladimír Benický

Obr. 4: Tatranský národný park – Mlynická dolina. Foto Peter Urban

Vyčleňovanie zón D na zjazdovkách, pod stavbami vrátane ich okolia, ciest a podobne nie je však výsadou len súčasného vedenia rezortu či národných parkov, ale minimálne donedávna bolo i súčasťou prevládajúceho názoru ochrárskej komunity na Slovensku. Zóna D mala napríklad vyčleniť akúsi plochu okolo hotelov na voľný pohyb návštevníkov tak, aby neboli postihnutí prísnymi zákonnými nariadeniami o pohybe mimo chodníkov v národnom parku,

resp. aby sa na úpravu či využívanie cesty alebo zjazdovky a na plochy pod stavbami nevzťahovali podobné obmedzenia. Z legislatívneho hľadiska sa však nastaveniu využívania územia venujú vyššie spomínané dokumenty (projekt ochrany a program starostlivosti) a najmä návštevny poriadok národného parku. Z hľadiska ochrárskeho je silne nežiaduce vyčleňovať plochy zón D uprostred prísnejšie chránených území, pretože sa zamedzuje účinnej ochrane

Obr. 5: Fragmenty známých častí jaskýň, vedúcich popod frekventovanú cestu 2. triedy do Jasnej, sa nachádzajú len 2 až 5 m pod vozovkou. Cez tieto jaskyne preteká vodný tok, ktorý je súčasťou najdôležitejšieho vodného zdroja na Liptove. Autor: Pavel Herich z podkladov vlastných a GKÚ, NLC.

Obr. 6: Pieninský národný park z Troch Korún. Foto Peter Urban

týchto väčších celkov (keďže nie je možné izolovať či absorbovať nežiaduce vplyvy len v rámci malej plochy zóny D).

Excelentným príkladom je opäť Demänovská dolina v jej krasovej časti. Frekventovaná cesta 2. triedy na mnohých miestach prechádza ponad jaskyne s vodnými tokmi (súčasť najdôležitejšieho vodného zdroja Liptova) a prísne chránenými podzemnými biotopmi. Jaskyne sú niekedy 35 m a v niektorých zdokumentovaných prípadoch len 2 m pod samotnou vozovkou, po ktorej tisíce vozidiel denne prechádzajú hore a dole dolinou. Podobná situácia platí aj pre stavby hotelov či chát, z ktorých odpady prenikajú rýchlo do podzemia a kontaminujú vody a jaskyne samotné. Vyčlenenie zón D tak nijako nerieši a naopak výrazne zhoršuje problémy ochrany takéhoto územia, keďže znižuje pôsobnosť a vymáhateľnosť legislatívnej regulácie. V rôznej miere tieto zákonitosti platia pre všetky typy geologického podložia, reliéfu a krajiny.

Následky zón D uprostred parkov

Zóna D (2. stupeň ochrany, úroveň ochrany ochranného pásma NP) *de facto* nie je súčasťou národného parku (ten je podľa zákona v 3. a vyšších stupňoch ochrany) a treba

poznamenať, že sa nemusí vôbec v NP vyhlásovať. Mimochodom náklonnosť developerov a prevádzkovateľov stredísk cestovného ruchu k zónam D v našich emblémových národných parkoch (TANAP a NAPANT) je pochopiteľná – masový turizmus dostal svoje vyhradené plochy, ktoré môže (takmer bezbreho) využívať.

Následky nesprávneho vyčlenenia zón D sa dajú predpokladať vo viacerých rovinách. Územie zóny D bolo týmto *určené na trvalé využívanie človekom* (podľa zákona o ochrane prírody) a teda rozhodovanie o dotknutých územiach na rôznych úrovniach štátnej správy sa automaticky bude niesť v tomto duchu. To oslabí pozíciu ochrany prírody v národných parkoch, v ktorých má byť z definície rovnakého zákona *ochrana prírody nadradená nad ostatné činnosti*.

Konkrétnejšie problémy budú vyplývať zo zákonných dikcií, ktoré stanovujú zákazy, prípadne vyžadujú udelenie súhlasov s rôznorodými činnosťami. Po schválení zonácie sa v zóne D bude dať svojvoľne táboriť, bivakovať a zakladať oheň, z pohľadu tohto zákona kdekol'vek postaviť nový hotel, chatu či zjazdovku. V zóne D nebude zakázaná (bude len vyžadovať súhlas) banská činnosť, svetelná a hlukové efekty či ohňostroje.

Až absurdný dôsledok je možnosť voľnej aplikácie *chemických látok a hnojív, najmä pesticídov*,

toxických látok atď. bez potreby akéhokoľvek súhlasu orgánu ochrany prírody, pokiaľ nepôjde o plochu väčšiu ako 2 hektáre. V praxi to môže priniesť napríklad neobmedzené používanie totálnych herbicídov na zlikvidovanie bylín či stromov v okolí hotelov a chat, ciest a chodníkov, či sanovanie snehu na zjazdovkách salmiakom (chlórídom amónnym) a inými látkami. To všetko v polohách, kde aktuálne platí 3. až 5. stupeň ochrany. Ich vplyvy – zvlášť pri prevládajúcej technologickej (ne)disciplíne prevádzkovateľov – nebude možné účinne obmedziť na miesto aplikácie a teda nevyhnutne zasiahnu do okolitého prísnejšie chráneného územia.

Všeobecne bude zrejme možné zhodnotiť dokončenie zonácií ako prínos pre ochranu prírody na Slovensku. Uvedené či inde rezonujúce problémy si však vyžadujú väčšiu pozornosť a prísnejšie korekcie, ktorým sa stále dá aj v súčasnosti predísť. V opačnom prípade môžu vzniknúť trvalo prítomné a postupne sa „nabaľujúce“ problémy manažmentu územia v niektorých dôležitých, obľúbených a navštevovaných častiach národných parkov. Tie si budú vyžadovať stále viac pozornosti i nákladov, budú dlhodobo odčerpávať kapacity správcov týchto území a môžu nevratne poškodzovať a ničiť často jedinečné prírodné i biokultúrne dedičstvá našich národných parkov. ■